

ریاست جمهوری

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان یزد

پرونده ثبت قنات تاریخی ندوشن

«گزارش ثبتی بنا»

تهیه کننده: ناصر بابائی ندوشن

شماره ثبت:

تاریخ ثبت:

تاریخ تهیه: بهار ۱۳۸۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

صورت جلسه

پرونده اثر تاریخی فرهنگی: قنات تاریخی ندوشن

واقع در استان: یزد

شهرستان: صدوق

به آدرس: شهر ندوشن

با مالکیت: وقفی و خصوصی

مربوط به دوره: اسلامی (ایلخانی و پیش از ایلخانی)

که توسط اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری استان یزد پیشنهاد شده در جلسه مورخ ۱۳۸۸/۴/۲۹ توسط اعضای شورای ثبت استان یزد مورد تأیید قرار گرفت.

نام و نام خانوادگیسمت

عزیزالله سیفی

مدیرکل میراث فرهنگی

ذات الله نیکزاد

معاون حفظ و احیاء

محمد رضا کارگر

مشاورمدیرکل میراث فرهنگی

دینیار شهزادی

کارشناس مسئول باستان شناسی

ناصر بابائی ندوشن

کارشناس مسئول ثبت آثار و باستان شناس

الهه خاکباز الوندیان

کارشناس مسئول مرمت آثار

ریاست جمهوری

سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

اداره کل میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان یزد

گزارش ثبتی: قنات تاریخی ندوشن

تاریخ تهیه: بهار ۱۳۸۹

تهیه کننده: ناصر بابایی ندوشن

نقشه بردار:

عکاس: ناصر بابایی ندوشن

خدمات رایانه: سیده سمیه هاشمی

شماره ثبت: تاریخ ثبت:

(استفاده از اطلاعات مندرج در این گزارش با ذکر ماخذ مجاز میباشد.)

فهرست مندرجات

صفحه:

عنوان:

۹	مقدمه
۵	تذکر چند ماده قانونی
۱۰	یک یا چند صفحه متن
۱۲	تصاویر در چند صفحه
	نقشه ها در چند صفحه
	ضمایم در چند صفحه شامل: صورتجلسه شورای ثبت، نامه ابلاغ به مالک، جداول، نمودارها، فهرست اعلام، منابع و ماخذ و غیره

الف: معرفی

Ghanat tarikhi nodooshan	قنات تاریخی ندوشن	۱- نام اثر		کد نام اثر
	۲- نام اثر (لاتین)			
	قنات	۴- کلاسه اثر		کد نوع اثر
	۳- نام دیگر اثر			
	قنات	۵- نوع اثر		کد کلاسه اثر

۶- قدمت اثر

تاریخی (ساسانی)

۷- وضعیت موجود

سالم
 نیمه سالم
 تخریب شده
 ویران شده
 مضطرب
 حفاری غیر مجاز

Yazd	۹- نام استان (لاتین)	یزد	۸- نام استان		کد استان
Sadoogh	۱۱- نام شهرستان (لاتین)	صدوق	۱۰- نام شهرستان		کد شهرستان
Khezr abad	۱۳- نام بخش (لاتین)	خضراآباد	۱۲- نام بخش		کد بخش
nodooshan	۱۵- نام شهر (لاتین)	ندوشن	۱۴- نام شهر		کد شهر
	۱۷- نام دهستان (لاتین)		۱۶- نام دهستان		کد دهستان
			۱۹- نام روستا (لاتین)		۱۸- نام روستا

ب: موقعیت و ابعاد اثر

	۲۳- مساحت	۱۹۷۰	۲۲- ارتفاع از	۳۲-۰۱	۲۱- عرض	۵۳-۳۳	۲۰- طول	مختصات جغرافیایی:
			سطح دریا		جغرافیایی		جغرافیایی	
	۲۷- قطر		۲۶- ارتفاع		۲۵- عرض		۲۴- طول	ابعاد و اندازه:

نشانی بر اساس تقسیمات کشوری

۲۸- نشانی قبلی اثر

۲۹- نشانی فعلی و کامل اثر

محدوده جنوبی شهرندوشن درفاصله حدود ۱۰ کیلومتری شهر شروع و ابتدای بلوار امام علی (ع) ندوشن امتداد می یابد

ج: مدارک

- گزارش عکس پلان مقاطع نما
 کروکی نقشه شهری نقشه جغرافیایی نقشه بافت شهری

مکاتبات اداری (صورتجلسه) رضایت مالک ابلاغ به مالک نامه های متفرقه

۳۰- سایر مدارک

۳۱- شرح نقص مدارک

ملاحظات:

د: تهیه و تنظیم

۳۲- تدوین گزارش

ناصربابائی ندوشن

۳۳- نقشه گزارش

۳۴- عکس گزارش

ناصربابائی ندوشن

۳۵- رایانه گزارش

سیده سمیه هاشمی

۳- کارشناسی پرونده

ناصر بابائی ندوشن

۳۷- تاریخ تنظیم پرونده

بهار ۱۳۸۹

ز: پیشنهاد

۳۸- پیشنهاد کننده

صدوق

۳۹- پیشنهاد اضطراری

۴۰- تاریخ تشکیل جلسه

۱۳۸۹ / ۳ / ۱۸

۴۱- تاریخ پیشنهاد

ح: ثبت در فهرست آثار

۴۲- شماره نامه ارسالی

۴۳- تاریخ نامه ارسالی

۴۴- شماره نامه ورود به دفتر ثبت میراث فرهنگی و طبیعی ۴۵- تاریخ نامه ورود به دفتر ثبت میراث فرهنگی و طبیعی

کد ثبت ۴۶- شماره ثبت ۴۷- تاریخ ثبت

۴۸- شماره ابلاغ ۴۹- تاریخ ابلاغ

کد نحوه ثبت ۵۰- نحوه ثبت (معیار ثبت)

ط: وضعیت

کد وضعیت مالکیت ۵۱- نام وضعیت مالکیت یک سوم اوقاف و بقیه خصوصی

۵۲- نام مالک ۵۳- در اختیار

۵۴- شماره نامه ابلاغیه ارسالی ۵۵- تاریخ نامه ابلاغیه ارسالی (مالک)

۵۶- شماره رضایت نامه مالک ۵۷- تاریخ نامه رضایت مالک

کد کاربری قبلی کد کاربری فعلی کد کاربری پیشنهادی

۵۸- نام کاربری قبلی خدماتی ۵۹- نام کاربری فعلی خدماتی ۶۰- نام کاربری پیشنهادی

و: بررسی (دفتر ثبت میراث فرهنگی و طبیعی)

۶۱- نام بررسی کننده ۶۲- تاریخ بررسی

تایید شد تایید نشد

۶۳- ملاحظات.....

۱- موقعیت طبیعی اثر:

شهرستان صدوق در دشتی نیمه مرتفع در غرب استان یزد واقع است. آب و هوای آن در نواحی شرقی شهرستان گرم و خشک بیابانی و در نواحی غربی، دارای آب و هوای معتدل کوهستانی می باشد. این شهرستان از شمال به شهرستان میبد، از شرق به شهرستان های اردکان و یزد و از ناحیه جنوب به شهرستان های تفت و ابرکوه و از سمت غرب به شهرستان های کوهپایه استان اصفهان محدود می شود. با توجه به نقشه پهنه بندی خطر زلزله مناطق مختلف کشور، در پهنه بندی با خطر نسبی مواجه است.

۲- موقعیت فعلی اثر:

این قنات از محدوده جنوبی شهر ندوشن در فاصله حدود ۱۰ کیلومتری شهر شروع و ابتدای بلوار امام علی (ع) ندوشن امتداد می یابد و از این محل آب وارد جوی شده و به باغستانهای شرقی و داخل بافت قدیم هدایت می شود.

۳- مشخصات پلاک ثبتی اثر:

در دست اقدام است.

۴- تاریخچه و وجه تسمیه اثر:

بر اساس شواهد و آثار تاریخی نظیر منبر مسجد جامع و آثار موجود در شهر ندوشن این قنات احتمالاً متعلق به دوره تاریخی (به احتمال قوی دوره ساسانی) می باشد. قدیمی ترین سند مکتوب در ارتباط با این قنات مطالب مندرج در کتاب ربع رشیدی* است که از موقوفه بودن ۴/۵ شبانه روز آب قنات مذکور صحبت به میان می آورد.

۵- سوابق پژوهشی اثر، شناسائی، بررسی، گمانه زنی، حفاری

همانطور که در بند ۴ اشاره شد نام قنات در کتاب ربع رشیدی آورده شده همچنین در کتاب روزها تالیف دکتر محمد علی اسلامی ندوشن نیز به آن اشاره شده است.

۶- نوع و توضیحات مالکیت اثر:

این قنات در مدار ۱۴* شبانه روز به ۲۷۷۰ واحد تقسیم شده که هر واحد حدود ۷ دقیقه است و هر واحد یک جرّه نام دارد. ۹۲۵ جرّه آب قنات وقفی و مابقی خصوصی می باشد.

۷- مشخصات اثر - بنا:

این قنات دارای یک رشته به طول ۴ کیلومتر و ۲۰۰ متر می باشد که عمیق ترین نقطه آن که همان مادرچاه است ۴۸ متر عمق دارد. در طول مسیر ۵۱ حلقه چاه جهت لایروبی و تهویه هوای قنات قرار دارد. مظهر قنات در بخش حومه جنوبی شهر ندوشن در محلی به نام (سرآب ده) قرار دارد که در همان محل دوجوی قرار دارد به نامهای دهنو و باغستان.

* مدار ۱۴ شبانه روز دارای سند مالکیت می باشد ولی جهت امورات مدیریت آب، کدخداگری و کمک هزینه قنات دوشبانه روز به این مدار افزوده شده و به مدار ۱۶ شبانه روز تبدیل شده

جوی دهنو: درمدار ۱۶ شبانه روز، یک شبانه روز دارای آب است و مابقی روزها آب درجوی باغستان جاریست که البته محدوده باغات باغستان نیز درمدار ۱۶ شبانه روز، یک شبانه روز مشروب می شوند و

مابقی روزها آب از طریق جوی باغستان به داخل بافت قدیم و پس از مشروب ساختن باغات و باغچه های داخل بافت به کشتزارها و باغات خارج از بافت انتقال می یابد. مجموعه کشتزارهای پائین دست شهر اصطلاحاً به آنها کشتخوان و جوی گفته می شود عبارتند از خرمن زار، نوآباد، نوتخم پشت محمدآباد، جوی نو، بوستان، میدادان

باتوجه به سردسیر بودن منطقه ندوشن بخشی از فصل بهار و پائیز و تمام فصل زمستان آب بدون مدیریت و خصوصاً در فصل زمستان عمدتاً از طریق رودخانه هرز می رود و طی این مدت هرکس به هر مقدار که می خواهد می تواند از آن استفاده نماید البته در فصل پائیز چنانچه کشاورزی نیاز به آب جهت کاشت گندم داشته باشد بی قید و شرط درالویت قرار دارد و آب درهرجویی که باشد می تواند به محل مورد احتیاج هدایت نماید در اواسط فروردین نیز باتوجه به نزدیک شدن زمان شروع مدیریت آب که اصطلاحاً ((سبویی شدن آب)) می گویند تاحدودی بی نظمی های آبیاری به پایان می رسد و آب یک دور کامل البته باتاخیر بسیار زیاد (گاهی تا ۳۰ روز) به محل جوی سر که محل سبویی شدن است، می رسد. شایان ذکر است سبویی شدن آب هر سال از یک جوی شروع می شود که جوی مورد نظر به جوی سر معروف می شود. مدیریت آب که در حقیقت پاسخگوئی مدار و زمان تحویل آب به مالکین است برعهده میراب است که اصطلاحاً به آن قییم هم می گویند دونفر به صورت شیفیتی هر کدام یک شبانه روز مسئولیت همراهی آب و کنترل سطل و سبو راعهده دار هستند که در پایان شیفیت می بایست دقیقاً عملکرد خود را جهت ثبت به میراب اعلام نمایند این دونفر ((مُشرف)) نامیده می شوند. دشتبان نیز در کشتزارها علاوه بر مسئولیت دشتبانی گاهی با عدم حضور مالکین اقدام به آبیاری زمینها می نمود.

جوی بان نیز از دیگر عوامل قنات می باشد که کاربررسی مسیر آب از محل مظهر تا دروازه های خروجی شهرعهده دار می باشد و اصطلاحاً میبایست جوی مُهر (عدم هرز رفتن آب در مسیر) تحویل دهد از دیگر عوامل قنات جوی روب میباشد که کار تخلیه موانع موجود در جویها اعم از سنگ، گل و لای و غیره از محل مظهر تا دروازه های خروجی انجام می دهد. دونفر نیز به عنوان ممیز هستند که در طول مدت مدیریت آب چند نوبت اقدام به بررسی و کنترل سطل و سبو از لحاظ زمانی می نمایند.

حقوق کلیه عوامل یاد شده به استثناء دشتبان از محل افزایش مدار از ۱۴ به ۱۶ شبانه روز تامین میشود البته بخش عمده این افزایش در قدیم به فردی تعلق داشته که کار کدخدگری شهر را عهده دار بوده ولی در حال حاضر به استثناء موارد ذیل مابقی به مصرف لایروبی، مرمت و پیش کارکنی قنات می رسد.

میراب ۳۰ جره، مشرفها ۳۰ جره (هر کدام ۱۵ جره)، جوی بان ۲ جره، جوی روب ۲ جره، ممیز ۲ جره و ۵۰ جره سهم کدخدا می باشد

شایان ذکر است در تعیین میراب عمده مالکین نقش موثری دارند

* ربع رشیدی (تمامت مجری چهار شبانه روز از شبانه روزات مدارقنوات قریه ندوشن)

۸- ویژگی اثر:

این قنات با توجه به اسناد، مدارک و شواهد تاریخی یکی از قدیمترین قنات موجود استان یزد است که مهمترین ویژگی آن رونق روزافزون آن است چراکه اکثر قنات استان به دلیل برداشتهای بی حد و حصر از سفره های زیرزمینی مربوطه، متروک گردیده اند ولی این قنات با تدبیر مالکین نه تنها هیچ خللی به آن وارد نشده بلکه طی یک دهه اخیر به رونق و ارزش آن افزوده

شده و دبی آب آن از حدود ۴۰ لیتر به ۶۰ لیتر افزایش یافته است. از دیگر ویژگی های آن می توان به عبور آن از داخل بافت قدیم شهرداری اشاره نمود که مهمترین عامل زنده نگهداشتن بافت به شمار می آید.

۹- نوع بهره برداری اثر:

همانطور که قبلاً اشاره شد آب قنات همانند شاهرگ در بسیاری از نقطه های شهر جریان داشت و باتوجه به عدم وجود سیستم تامین آب به صورت لوله کشی تا سال ۱۳۵۰ در کلیه امور روزمره مورد استفاده مردم قرار داشته است. در مورد اهمیت و نقش این جریان مطالبی نیز در کتاب روزها تالیف دکتر محمد علی اسلامی ندوشن نیز بدین شرح آورده شده است: ((.... تمام آبادی بردوسوی این جوی آب قرار داشت که رشته حیاتش بود آنگونه که نیل در مصر و همه جوشش و طپش ده را در مجاورت خود گرد می کرد از باغستان های بالای ده وارد آبادی می شد و آنگاه از دروازه شمالی بیرون می رفت و روانه کشتزار می گشت در واقع ماموریت سنگین زنده نگاه داشتن اهل ده همین جوی آب بود که قسمتی از روزی آنها نیز تامین می کرد. گاهی گم میشد گاهی پدیدار، زمانی گم می شد که به درون خانه ای می رفت و از نو بیرون می آمد و به خرامش رعناي خود ادامه می داد چون ده شیب تند داشت سه آسیاب بر سر راه آب درست کرده بودند خود آسیابان شخصیت مهمی به حساب می رفت حالتی به خود می گرفت که یک صنعتگر ماهر جانشین ناپذیر است مقدار آب ده که از یک قنات سرچشمه می گرفت حدود شصت قفیز بود و وقتی در نظر آوریم که همه مردم ده و چهارپایان از این آب می خوردند و مقداری از آن برای نظافت ریخته میشد حیرت می کنیم چه برکتی در آن بود و این آب لاینقطع در جوی می رفت خانه ای که آب جاری در خود داشت خیلی مرغوب شناخته می شد ولی در تمام ده تعداد آن به بیست نمی رسید.

ارزنده ترین ماده آب بود. ارزش اشک چشم داشت می بایست در به کار رفتن قطره قطره اندازه گرفته شود. بیشترین اختلافی هم که پیش می آمد و زد و خوردی که می شد بر سر آب بود ولی خوشبختانه از زمانهای قدیم رسم و قاعده آن تنظیم گشته بود که به دقت رعایت می شد. ده یک میراب داشت مردی بود باهوش، پر طاقت، خونسرد و بسیار مسلط بر اعصابش. تنها کسی بود که به علت تبجری که در این کار به هم زده بود و هوش و حافظه ای که داشت می توانست این مسئولیت سنگین را با کمترین سروصدا به راه ببرد تقسیم آب از روی طاس بود که آن را سبو یا جره می گفتند چون ساعت در کار نبود (و اگر هم بود کسی به آن عقیده نداشت) طاس سوراخ دار را روی لگن پراز آبی می انداختند همیشه گرداگرد این دستگاه تقسیم آب عده ای جمع بودند، چپق می کشیدند و حرف

می زدند میراب در عین آنکه به همه گوش می داد و با همه جرو بحث می کرد نگرش عقاب وار خود را از دست نمی داد زمینی که تازه مشروب شده بود. زندگی و نشاط از آن متسا طع بود برعکس زمینی که از موعد آب خوردنش گذشته بود و حالت رقت آوری داشت گوئی زبان داشت و التماس می کرد.))

۱۱- توضیح دخل و تصرفات انجام شده و مشهود در اثر:

مرمتهای انجام شده در برخی از نقاط کورقنات با مصالح امروزی همچنین اجرای طرح عمرانی در محدوده مظهر از جمله دخل و تصرفات مشهود در قنات به شمار می آید.

۱۲- توضیح تعمیرات گذشته در اثر:

باتوجه به پیگیری مالکین همچنین پستی بانی ۵۰ درصدی مالی جهاد کشاورزی هرساله قنات بازبینی و بخش های آسیب دیده آن مرمت می شود .

۱۳- توضیحات ضروری و اختصاصی اثر:

همانطور که اشاره شد این قنات از مهمترین قنات زنده استان به شمار می آید ولی متأسفانه به دلیل بی توجهی برخی از ارگانهای دولتی در صدور مجوزهای مختلف که با کمال تأسف گهگاه میراث فرهنگی هم با صدور مجوزهای معادن و طرح گردشگری در این بی توجهی همگام سایر ارگان ها می باشد در دراز مدت در معرض تهدید قرار دارد . لذا ضروریست ضمن ثبت اثر در فهرست آثار ملی کشور نسبت به تعیین حریم آن اقدامات لازم به عمل آید .

۱۴- شرح وضعیت موجود خطر پذیری و دلایل آسیب های وارده:

خوشبختانه با هوشیاری مالکین در حفظ قنات و جلوگیری از هرگونه حفر چاه در محدوده سفره زیرزمینی مربوطه و از طرفی پیشروی قنات به سمت رگه های آب موجود در محدوده طی سالهای اخیر به رونق قنات افزوده شده ولی همانطور که قبلاً اشاره شد متأسفانه فعالیتهایی نظیر احداث واحدهای مرغداری و فعالیتهای معدنی در حوضه های بالادست قنات در درازمدت ممکن است مشکلاتی را برای این اثر تاریخی پدید آورد .

۱۵- ذکر منابع و مآخذ گزارش:

- مشاهدات عینی نگارنده

- وقفنامه ربع رشیدی : باب دوم - فصل اول - املاک یزد

- کتاب روزها : تالیف دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن - ج ۱ - صفحات ۱۹ تا ۲۳ و ۳۷ تا ۳۹